

De Bredase stadsfinanciën in de achttiende eeuw

door

Dr. F. A. BREKELMANS

Na de Vrede van Utrecht (1713) was de algemene toestand der Republiek weinig rooskleurig. Wij waren geen grote mogendheid meer. Ons leger was met 13.000 man verminderd. De Republiek raakte bankroet, zodat in 1715 negen maanden lang de rente van de staatsschuld niet kon worden betaald. In de steden overheerste het eigenbelang der regenten. Door zgn. contracten van correspondentie of cabalen verzekeerden de heersende families elkaar van winstgevende stadsambten. Het belang van de stad zelf kwam daarbij geheel op de achtergrond. De tweede zgn. Grote Vergadering, in 1716 bijeengeroepen op initiatief van Overijssel, kon de gebreken van de Staat niet verhelpen.¹

Ook buiten de zeven provinciën bood de Republiek geen andere aanblik. Breda en 's-Hertogenbosch, twee belangrijke steden in de Generaliteitslanden, maakten op de algemene situatie geen uitzondering. Hadden zij tevoren een zekere bloei beleefd door de aanwezigheid van een flink garnizoen, het Barrière Tractaat — in 1715 te Antwerpen gesloten — maakte hen bijna tot open plaatsen. Niet hier lagen voortaan de vitale punten van defensie der Republiek, maar meer in het Zuiden, aan de Franse grens: in Doornik, Meenen, Namen, Veurne en Ieperen.

Naast de sterke vermindering van het garnizoen had de algemene economische achteruitgang voor de Bredase stadsfinanciën ernstige gevolgen. De stad ging bovendien gebukt onder de last van lang geleden afgesloten geldleningen of op rente gestelde schulden uit vervlogen dagen. Geen wonder dat de liquiditeit der stadskas enkele malen in het gedrang kwam en er achterstand ontstond in de betaling der normale jaarlijkse lasten.

Het doet vreemd aan, dat de Nederlandse steden in die jaren nog

niet het systeem der jaarlijkse begroting kenden. Een vast patroon, volgens hetwelk de uitgaven verliepen of de inkomsten toevloeiden ontbrak derhalve. Men volgde in financieel opzicht de koers, die al sinds mensenheugenis bekend was. Bij extra moeilijkheden werd onmiddellijk naar het middel geldlening gegrepen.

Alvorens nader in te gaan op de moeilijkheden, die zich in het Bre-dase kader voordeden, is het nuttig een blik te slaan op het huishouden van de stad. Volgens de stadsrekening bedroegen in het jaar 1700 de stedelijke inkomsten *f* 57.219,— en de uitgaven *f* 53.388,—, zodat een batig slot aanwezig schijnt van *f* 3.831,—. Deze cijfers geven echter geen goed beeld van de dagelijkse inkomsten en uitgaven, omdat er zowel ontvangen als afgeloste geldleningen in zijn opgenomen.

De *inkomsten* bestonden — het is het algemene beeld van die tijd — voor een zeer groot deel uit accijnsen. Zo bracht de bieraccijns *f* 7.365,— op, dat is 12% van de totale recette. Iets minder leverde de 100e penning op, een sinds 1578 bestaande heffing op huizen en gronden in de stad, namelijk *f* 5.135,— of 9%. De overige revenuen beliepen elk slechts enkele procenten van het totale budget. Zo is voor het gemaal op de tarwe 4% te rekenen, voor de wijnaccijns 3%, voor het kassei- en bruggeld 2%, voor de huren van poorten en huizen 1½%. Andere kleine bronnen van inkomsten waren het poorterrecht, het staangeld in de Vleeshal en het issue en daaldergeld. Dit laatste was een heffing groot 1½% op de koopsom van huizen, die door vertrekkende burgers werden verkocht. Deze belasting werd doorgaans door de verkoper betaald. Zij was al in 1604 ingevoerd.² De verpachting van het ophalen van het straat- en huisvuil (de moosmeierij) leverde jaarlijks nog *f* 1.075,— of 2% op. Samen met de 100e penning werd nog verantwoord het brandemmer- en lantaarngeld, een doelheffing, die het aankopen van brandemmers voor de burgerij en het honoreren van lantaarnopstekers mogelijk maakte. Bij de straks te bespreken moeilijkheden komen we deze heffing weer tegen.

In het toenmalige belastingsysteem paste nog allerminst een belasting, die nu van uitzonderlijk belang is: de inkomstenbelasting. Het persoonlijk vermogen of inkomen bleef te allen tijde geheim. Het zou ondenkbaar geweest zijn, dat de overheid van ieders welstand kennis

droeg, om een deel van het persoonlijk inkomen te belasten. Wel hebben heffingen op (geschat) vermogen bestaan.

Onder de *uitgaven* der stad vallen de kosten der openbare werken het eerst op. Deze bedroegen in 1700 namelijk *f* 8.158,— of 15% van het totaal. Daarna komen de jaarwedden van het stadsbestuur (inclusief de presentiegelden der schepenen), die *f* 6.743,— of 12% van het totaal bedroegen. Niet gering ook was de rentepost voor in het verleden afgesloten geldleningen, die in 1700 *f* 3.433,— of 6% bedroeg. Kleine posten waren die voor turf en hout (3%), het salaris van advocaten, griffiers, klerken en de presentiegelden van diverse collegiën, o.a. van de weesmeesteren.³

De verhouding tussen ontvangsten en uitgaven was in het jaar 1700 nog gunstig. Geheel anders zou deze worden in de jaren na het Barrière Tractaat. Alvorens daaraan onze aandacht te wijden is het zinvol de financiële achteruitgang van Breda sedert de regering van koning-stadhouder Willem III onder ogen te nemen. De stadskas vertoonde sinds 1682 een enorm gat, omdat een vordering op de Republiek niet werd uitgekeerd. Deze was *f* 227.028,— groot en had betrekking op kosten van inkwartiering van soldaten. De uitkering, die het Land hiervoor had te doen, werd logiesgeld genoemd. De vordering werd jarenlang, zelfs nog in 1722, in de stadsrekening verantwoord. In een viertal gevallen werd de stad toen voor hoge uitgaven geplaatst, die niet uit de normale middelen bekostigd konden worden. Het eerste deed zich in het genoemde jaar 1682 voor, toen de Republiek een heffing à *f* 400.000,— voor de verbetering der fortificatiën oplegde aan de wingewesten. Steden in de Generaliteitslanden moesten hierin hun aandeel dragen, wat voor stad en land van Breda op *f* 70.000,— neerkwam. Van dit bedrag kwam *f* 45.000,— voor rekening van de baronie van Breda en *f* 25.000,— van de stad. Ter betaling hiervan werd een geldlening afgesloten voor wier rentebetaling een omslag werd ingevoerd van één stuiver per ton bier. Het wekt geen verbazing, dat de bierbrouwers hiertegen protest aantekenden.⁴

In hetzelfde jaar kreeg de stad belangrijke uitgaven te doen voor de uitbreiding der eigen stedelijke vestingwerken, maar deze kosten kwamen via $\frac{1}{3}$ van de jaarlijkse opbrengst der gemene middelen en

een vaste subsidie van f 3.000,— per jaar terug van het gemene land. Deze regeling gold gedurende 20 jaar. Bedoelde jaarlijkse opbrengst werd op f 22.000,— geschat.⁵

Anders was het gesteld met de afbouw van het kasteel te Breda. Graaf Hendrik III van Nassau had in de jaren 1531—1538 de westelijke en noordelijke en het noordelijke deel van de oostelijke vleugel doen vernieuwen. De nazaat van Hendrik's neef Willem I van Oranje — Prins Willem III — besloot dit voortreffelijk renaissance-project te voltooien, echter grotendeels ten koste van de stad. De stad sloot hiervoor een aantal geldleningen tot een totaal bedrag van f 125.000,—, voor de rente waarvan het fonds van de 100e penning als onderpand werd gesteld. Zo werd in 1686 f 12.000,— opgenomen, in 1688 f 50.000,— en in 1694 f 8.000,—. Hendrik Damius, de ontvanger van deze belasting, verwachtte bij de opname en rentebetaling nogal wat moeilijkheden.⁶

Minder zwaar, maar toch van grote omvang, was de financiering van de Grote Toren, waarvan de spits in 1694 door blikseminslag was vernietigd. Hieraan werd echter ook betaald door de Abdij van Thorn als geestelijke tiendhefster. De Prins van Oranje schonk een bijdrage van één stuiver op elke gulden van de pachttopbrengst van zijn tienden en ook de Abdij van Tongerlo droeg (om onbekende reden) haar penning bij. Zo werd o.a. in de jaren 1698—1706 bijeengebracht:

Tienden Dongen	f	222-19-0
Tienden Oosterhout	f	111-13-0
Tienden Etten, Zonzeel, Princenhage, Ginneken en Zundert	f	3.054-17-0
Tienden de Brake	f	3.874-11-0
Tienden Dongen, Oosterhout	f	1.497- 7-0
Geestelijke tienden van het kapittel en de tienden van Besoyen	f	3.276- 7-0
Abdis en kapittel van Thorn	f	3.000- 0-0
Abdij van Tongerlo	f	778- 0-0
Totaal	f	19.815-14-0 ⁷

Op de totale herstelkosten was dit geen gering bedrag. Het overige werd door geldlening gedekt. Zo bleek in 1699 van zekere Willem van Schuylenburch *f* 70.000,— à 4% geleend te zijn, vermoedelijk echter ook voor andere objecten. Zekere Cornelis van Ouwendijk had toen à 3½% *f* 20.000,— op de stad uitstaan.⁸

Behalve deze vier grote uitgaven voor militaire doeleinden en statusgebouwen was er nog een heffing ter betaling van een belangrijke gift aan de Prins of diens gemalin. Het was namelijk sedert de 15e eeuw gewoonte, dat een Heer van Breda bij zijn inhuldiging of eerste optreden een groot bedrag in geld kreeg, curialiteit genoemd. Zo ontving Willem III in 1663/1664 *f* 12.000,— en in 1669 nogmaals *f* 12.000,—; de weduwe van prins Willem II in 1653 *f* 8.000,—. Deze betalingen waren van een dergelijke hoogte, dat zij volstrekt niet uit de gewone middelen konden worden geput.⁹

Breda was aan het Land doorgaans geen belasting op de huizen schuldig, daar de Republiek haar financiële eisen hier doorgaans beperkte tot accijnsen. In 1695 werd de zgn. personele quotisatie, een omslag op elk gezinshoofd of alleenwonend persoon ingevoerd, die tot 1722 zou voortbestaan. Geen wonder dat de stad deze met een acte van non prejuditie tegemoet trad. In die acte verklaarde Breda, dat zij wèl de heffing voor één keer toestond, maar dat die instemming geen inbreuk mocht maken op haar oude voorrechten.¹⁰ De aanslag betekende een draagkracht-vermindering der burgerij, die haar gevolgen voor de stedelijke inkomsten moet hebben gehad.

Om deze en andere redenen was de stad met hoge schulden bezwaard, toen rond 1715 de malaise in de economie haar intrede deed. De liquiditeit der stadskas was danig in de knel geraakt. Zodoende moest het stadsbestuur in zijn vergadering van 8 juli 1717 vaststellen, dat de onbetaalde lopende schulden *f* 29.015,— bedroegen.¹¹ Deze waren ontstaan door ongehonoreerde leveranties, zoals van de houthandelaar Marynus van Gils (*f* 11.000,—, sedert 1711) en de weduwe Fiers (metselaar *f* 6.374,—, sinds 1708). Besloten werd tot twee maatregelen, bestaande in een geldlening à *f* 29.000,— en de verkoop van het huis „Het Liggend Hert” naast het stadhuis „tot het betalen van de oude krijtende schulden dezer stede”. Zou dit laatste niet ge-

beuren dan was het nog mogelijk „vyt der hand te vercoopen seker horlogie den thoren van Breda verbeeldende ende aen dese stad toebehoorende”.¹² Als die verkoop doorging zou het tractement van *f* 50,— per jaar van Jacobus Zeemans als „steller” van dit uurwerk vervallen. De geldlening zou voor $\frac{1}{3}$ bestaan uit contant geld en voor $\frac{2}{3}$ uit obligaties à 4%. Met de laatste zouden de schuldeisers ten dele voldaan kunnen worden. Later in het jaar (4 oktober) werd de gedachte geopperd in plaats van losse renten, lijfrenten op te nemen en verder het brandemmer- en lantaarngeld met *f* 1.800,— te verhogen. Het te lenen bedrag werd later nog diverse malen verhoogd. Na een reis naar Den Haag van stadhouder Van Bernagien werd van de opname van lijfrenten afgezien „als seer pernicious synde”. Het college van Tienraden, keurde 24 maart 1718 een lening van *f* 34.000,— goed, die voor *f* 9.000,— in 4% obligaties zou bestaan en voor *f* 25.000,— in renten à 9%. Het brandemmergeld werd met 100%, het lantaarngeld met 200% verhoogd om de nieuwe lasten te kunnen betalen. De obligaties werden uitbetaald aan de debiteuren Van Gils, Van Wezel, Van Rhenen, Van Wasbeeck en Deckers.¹³

Wie nu mocht denken, dat de Bredase stadskas hiermede voor een aantal jaren gered zou zijn vergist zich deerlijk. Reeds in 1718 immers wendde de stad zich tot de Domeinraad met het verzoek de in 1699 bij de torenbouw toegestane subsidie van 1 stuiver op de gulden der verpachte tienden weer te verlenen tot soelaas der ondraaglijke stadslasten. Het verzoek werd afgewezen, doch in plaats daarvan kwam een subsidie van *f* 1250,— per jaar gedurende drie jaar, op twee voorwaarden. De eerste was dat de stad haar volmolen aan het Ginnekenseinde, in 1712 herbouwd, niet zou laten bemalen zolang de molen van de Heer op de wal daarvan last zou hebben. De tweede voorwaarde was van veel verdere strekking. Deze hield namelijk in dat Breda in navolging van de stad 's-Hertogenbosch de verkoop der stedelijke ambten zou invoeren. Ter bespreking van dit laatste punt met de drossaard Van Duivenvoorde werd stadhouder Van Bernagien 27 april 1719 door de Magistraat naar Den Haag gestuurd.¹⁴ Tot invoering van dit systeem kwam men echter nog niet direkt.

Na twee jaar sukkelen bleek de lopende stadsschuld nog altijd *f* 40.000,— à *f* 50.000,— te bedragen, hetgeen tenslotte leidde tot een saneringsplan dd. 17 november 1721 van een saneringscommissie. Deze commissie, op 23 juni 1721 benoemd, bestond uit de stadhouder Pieter van Bernagien, de burgemeester Carel van der Heyden de Gouda en de schepenen Jacobus van Vechelen en Pieter Snellen. Zij deden de volgende voorstellen:

1. De geschenken van kapoenen, wijn, hout en bier aan diverse personen afschaffen.
2. Het fouriersambt per 9 oktober 1721 opheffen (de fourier was de inkoper van materialen voor de vestingwerken en publieke stadswerken).
3. De accijnsen op run, olie, traan en zout publiek verpachten.
4. De functie van conrector van de Latijnse School opheffen na de dood van ds. Riesman. Diens gage à *f* 500,— kwam dan vrij. Bij vertrek van rector en praeceptor hun salaris verlagen. Het schoolgeld te verhogen.
5. Het ambt van meester-timmerman opheffen.
6. Het ambt van Frans en Duits stadsschoolmeester opheffen. (Dit werd toen door Paulus de Mony bekleed)
7. De meester-knechtsplaats opheffen.
8. De levering van kaarsen publiek verpachten.
9. Materialen voor de tonsters, ijkers, kraankinderen, arbeiders en meters niet door de stad, maar door die mensen zelf laten leveren.
10. De betaling van *f* 18,— per jaar aan de Deken van het huidenvettersgilde staken.
11. De stadsstraten niet meer door straatvegers laten vegen, maar deze taak voortaan verpachten met de moosmeierij.
12. Het ambt van zilver- en linnenbewaarster op het stadhuis afschaffen.
13. Nieuwe leden van de ambachtsgilden inkomgeld voor de stad laten betalen.
14. Een halve stuiver op de gulden heffen van de verkoopprijs van meubelen door de stokhouder.

15. De cadeaus aan de stadsadvocaten en procureurs in Den Haag afschaffen en volstaan met de betaling van hun wedde.
16. Verkoop der stadsambten volgens een overgelegde lijst.
17. Een geldlening sluiten op het fonds der stadsambten.
18. De rekening van de burgemeester voortaan doen afhoren door de gehele magistraat met de Tienraden.
19. Het afschaffen van de ontvangersplaats der moosmeierij, een functionaris, die inkomsten trok uit de pacht der stadsreiniging of de opbrengst van straatvuil.
20. Het afschaffen van recognitiën of verplichte jaarlijkse betalingen aan de drossaard, gouverneur, commandeur etc.
21. Geen acten de survivance of verklaringen omtrent het recht van opvolging voor een stadsambt meer afgeven.

Met het merendeel van deze voorstellen ging het stadsbestuur accoord. De verpachting der accijnsen werd echter aangehouden. Het ambt van stadsschoolmeester bleef bestaan, maar het salaris zou na Mony's dood worden verlaagd. Ook de heffing op de verkoop van meubelen werd aangehouden. De recognities aan de drossaard etc. bleven gehandhaafd. De stadsadvocaten in Den Haag (15) moesten tot op één na uitsterven. De ontvangersplaats der moosmeierij (19) bleef nog bestaan.¹⁵

Ter uitvoering van punt 16 werd een uitvoerige lijst van alle ambten opgesteld en 26 december 1721 aan de Domeinraad toegezonden. Deze omvatte 216 personen, onder wie behalve 41 kraankinderen en 20 turftonsters, de stadsdoctor, de stadsbelleman, de burgerkapiteins, de procureurs, de rentmeesters van de Godshuizen, koster, organist, collecteurs van belastingen, doodgravers, straatvegers, turfuitdelers, kalkmeters, ijkers, sluiswachters en marktschippers.¹⁶ Besloten werd niet de ambten te verkopen, maar van de diverse functionarissen een jaarlijkse heffing te vorderen, het zgn. ambtgeld. Dit ambtgeld is inderdaad in 1722 ingevoerd en heeft tot 1794 bestaan. Een lange reeks rekeningen van dit steeds apart beheerde fonds legt van zijn bestaan en opbrengst getuigenis af.¹⁷ Volgens de opzet van 1722 zou de opbrengst worden gebruikt om de renten van in de bestaande geldnood te sluiten geldleningen te betalen.

Begin 1722 was de stedelijke betalingsbalans nog zwaar negatief. Alleen al het Burger Weeshuis had een vordering op de stad à *f* 17.374,—, het Gasthuis *f* 7.251,—, de stadstimmerman *f* 6.109,—, de weduwe Fiers *f* 5.375,—. Salarissen waren sinds jaren niet betaald. Zo had de schoolmeester Mony *f* 1.200,— te vorderen, rector Montanus *f* 750,—, corrector Riesman *f* 125,—, stadsdoctor Croizé *f* 230,—, de stadssecretaris Van Vechelen *f* 522,—. De uitkering wegens kledinggeld der hoogste stadsfunctionarissen, het zgn. tabbartlaken, was vier jaar ten achter. De totale schuld beliep *f* 61.365,—, waarvan *f* 4.000,— wegens openstaande vorderingen van de stad zelf kon worden afgetrokken. Tot dichting van dit enorme gat werd *f* 60.000,— geleend, namelijk *f* 15.000,— op lijfrente en *f* 45.000,— op zgn. verbandbrieven of obligaties à 3½%. Het percentage van de lijfrenten bedroeg voor personen onder 20 jaar 8%, 20 - 35 jaar 8½% en boven 35 jaar 9%. Met de obligaties werden enkele debiteuren, zoals doctor Croizé, Jacobus van Vechelen en rector Montanus tevreden gesteld.¹⁸

Maar reeds op 8 april 1723 constateerde het stadsbestuur dat er niet voldoende geld was om de rente der nieuwe lening te voldoen. Het benodigde geld werd nu gevonden in de verkoop van een kapiteinsplaats van een burgercompagnie voor 1.000 dukatons. Op 29 april werd besloten de rente van de leningen (o.a. in 1718 gesloten) op de 100e penning te reduceren tot 3½%. Een dergelijke manoeuvre had 5 maart 1725 plaats t.a.v. een aantal leningen, waarvan de rente ook nog 4% bedroeg. Een derde besluit werd 17 oktober 1726 genomen t.a.v. andere leningen. In de rest van de 18e eeuw kwam dit soort maatregelen nog meermalen voor.¹⁹

De stand der Bredase stadskas vertoonde in 1726 sterke gelijkenis met de situatie in 's-Hertogenbosch. Hier was een schuld van *f* 12.000,— ontstaan wegens niet betaling van recognities aan de gouverneur, de commandeur, de hoogschout e.d. Ter vinding der nodige gelden werden daar o.a. de jaarwedden der gezworenen en raden met 20% verminderd. De agenten en advocaten der stad in Den Haag werden ontslagen. Verder besloot het stadsbestuur van 's-Hertogenbosch *f* 30.000,— aan lijfrenten op te nemen om een schuld van *f* 20.000,—

à 3½% af te lossen. Daarna bleef nog f 1.400,— per jaar tekort, waarvoor in het budget ruimte zou ontstaan, omdat de recognities ook in de toekomst niet meer ten volle betaald zouden worden. Een bezwaar was dat van hoger hand sterke protesten tegen de inhouding van die recognities kwamen. In 1730 waren in Den Bosch alweer nieuwe maatregelen nodig. Men besloot de verteringen der schepenen (toen f 30,— per persoon) niet meer te betalen. De toelage, die de schutterij voor het ijsbijten ontving, werd tot 50% verlaagd. In 1735 ging het stadsbestuur nog verder. De ambtenaren ontvingen minder turf en kaarsen. Giften aan autoriteiten werden verminderd. De rente der Bossche schulden werd van 3% op 2½% teruggebracht. Dit lokte protesten uit van het Oud Manhuis van Hester van Grinsven, waaraan de stad f 41.110,— schuldig was.²⁰

Ook in Breda bleef de toestand onveranderd slecht. De magistraatsnotulen van 2 maart 1733 vermelden een nieuw tekort, dat voor een deel uit salarissen bestond. De militaire gouverneur had de grootste vordering, namelijk f 12.600,— wegens 10 jaar achterstand van recognitie der stad. Burgemeester Snellen had een geldlening à f 11.692,— aangegaan, die echter was gebruikt („geabsorbeerd”) voor andere doeleinden dan waarvoor zij was gesloten. Acht schepenen hadden zes jaar salaris tegoed (f 8.490,—). Het Burger Weeshuis had f 5.712,— te vorderen. De totale onbetaalde lasten bedroegen f 43.047,—.²¹ Tot vinding van een oplossing werd weer een saneringscommissie benoemd, bestaande uit de heren De Bons, Havius, Van Goor, Snellen en de griffier. Deze kwam 5 mei 1733 met het voorstel:

- a. Een geldlening à f 24.000,— aan te gaan.
- b. Alle renten te reduceren tot 3%.

De totale stadsschuld bedroeg in dit jaar f 417.434,—. De uit de rentereductie met een ½% voortvloeiende besparing bedroeg f 2.087,—.

- c. Heffing van een *hogere* recognitie op de stadsambten, d.w.z. een verhoging van het in 1721 vastgestelde ambtgeld. Voor negen destijds niet „getaxeerde” ambten alsnog een recognitie vaststellen. Er diende een nieuwe lijst van ambten te worden opgesteld ter vervanging van die uit 1721.²²

Het stadsbestuur had geen moeite met deze voorstellen. Zij werden allen goedgekeurd.

Het optreden van de in 1731 meerderjarig verklaarde prins Willem IV van Oranje als Heer van Breda veroorzaakte in 1734 nieuwe perikelen. Volgens traditie werd hem bij zijn Blijde Inkomste een curialiteit toegekend, die ditmaal niet *f* 12.000,— maar *f* 17.000,— bedroeg. Deze som dacht de magistraat te vinden door een geldlening à 3% te sluiten. Van het heffen van een reële of personele omslag werd afgezien. Kort hierna werd de stad door de Staten-Generaal aangezegd, de gouverneur der vesting voortaan *f* 1.600,— per jaar te betalen.²³ De giften aan de Heer en de drossaard moeten de stad zeer hard gevallen zijn, temeer omdat de bestuurders wisten, dat deze lieden nog talrijke andere inkomsten bezaten. De drossaard bijvoorbeeld trok ongeveer *f* 5.200,— per jaar aan zomer- en winterrecognitie, havergeld, tabbartlaken, recognitie der roomse kerken, presentiegeld, leges etc.²⁴

De moeilijke financiële situatie bracht ditmaal de Tienraden in het geweer, een college dat sedert de instelling door René van Chalon in 1541 het recht had om de financiën der stad te controleren en de noodzaak van een belangrijke investering of heffing te beoordelen.²⁵ De Tienraden protesteerden in een rekest van 1 september 1734 bij de Domeinraad tegen het sluiten van de zo juist genoemde geldlening à *f* 17.000,—, die mede moest dienen ter betaling van de achterstallige nieuwjaarspresenten aan de gouverneur der stad.

De magistraat had gemeend financieel soelaas te kunnen putten uit de instelling van een nieuw corps van stedelijke ambtenaren: de lijken-dragers. Het zou mogelijk zijn het benodigde bedrag voor rente en aflossing van deze som te vinden door het vergeven van 20 plaatsen als lijkendrager met 1 commissaris op een recognitie à *f* 40,— per jaar (= *f* 840,— in totaal). Een desbetreffend door de heren De Bons, Havius, Waalwijk en Michgorius opgesteld plan was op 29 juli 1734 door het stadsbestuur aanvaard.²⁶ Ook hiertegen tekenden de Tienraden verzet aan. Hun motieven waren 1) dat zij niet voldoende in de plannen waren gekend 2) dat de nieuw gevonden fondsen „in plaatse van enigszins aanmerkelyk te zyn, integendeel een eeuwig durende last voor de stad zouden blijven”. Ook vreesden zij schade voor de inkom-

sten der kerken en de gilden, immers de kosteren of ander kerkelijk personeel zouden daardoor inkomsten uit begrafenissen gaan missen. De gilden waren gewend om zelf hun overleden broeders grafwaarts te dragen. Nu zou voor de (ongevraagde) diensten van anderen betaald moeten worden. De magistraat had met de Tienmannen geen overleg willen plegen. De protesterende Tienraden prefereerden i.p.v. de lijkendragersplaatsen een verhoging van het in 1718 voor 20 jaar ingevoerde brandemmer- en lantaarngeld. Die heffing zou in 1738 aflopen, maar kon best tot 1748 of 1749 worden verlengd. De opbrengst zou voldoende zijn om het opgegeven bedrag van f 17.000,— en andere tekorten te vinden.²⁷

De Magistraat bestudeerde het hem om advies gezonden protest op 27 september 1734 en gaf de griffier Michgorius opdracht om een memorie op te stellen. Nadat de winter was verstreken besloot het stadsbestuur om prins Willem IV zelf in de zaak te betrekken. Michgorius en burgemeester De Bons kregen 2 juni 1735 opdracht om de prins hierover te gaan spreken, zonder het recht van de magistraat te krenken. Reeds op 12 juni 1735 kwam een geheel nieuw project van de Domeinraad in, namelijk tot een door gezinshoofden te betalen heffing van een personele quotisatie i.p.v. de door de magistraat voorgestelde recognitie van de lijkendragers. Deze zou vier jaar geheven kunnen worden en van 1736 tot 1739 f 40.560,— op kunnen brengen Men schatte het aantal huizen in de stad op 1450, die door evenveel gezinnen werden bewoond. Deze gezinnen wilde de raad in zeven klassen verdelen, namelijk:

50 à f 24,—	= f	1.200,—
100 à f 20,—	= f	2.000,—
100 à f 15,—	= f	1.500,—
100 à f 10,—	= f	1.000,—
200 à f 8,—	= f	1.600,—
300 à f 4,—	= f	1.200,—
600 à f 2,50	= f	1.500,—
Totaal	f	10.000,—

De heffing zou op dezelfde voet geschieden als bij de personele quotisatie van 1695.

Van het plan van de domeinraad week een meer bescheiden voorstel voor een dito heffing af, dat De Bons en Michgorius hadden opgesteld. Op 30 juni 1735 legden zij een op 1581 personen gebaseerd tarief over, namelijk:

130 personen à f 10,—	= f 1.300,—
140 personen à f 8,—	= f 1.120,—
295 personen à f 6,—	= f 1.770,—
420 personen à f 3,—	= f 1.260,—
560 personen à 12 st.	= f 336,—
36 bagijnen à f 1,—	= f 36,—

Totaal f 5.822,—

Zij stelden verder voor om Adriaan Waalwijk te benoemen tot ontvanger der personele quotisatie.

Vier weken later, op 28 juli, zonden de Tienraden een „Memorie van consideratiën” in op het project, dat de magistraat hen op 4 juli om advies had gezonden. Zij accepteerden wèl een geldlening van f 17.000,— (later f 19.000,—), maar niet een inmiddels ter sprake gekomen lening à f 20.000,—, die moest dienen om per jaar f 600,— bienvenu aan de drossaard te betalen. De Tienraden wilden 5 jaar lang uit de door hen overigens aanvaarde personele quotisatie f 4.000,— nemen om op korte termijn de te lenen som af te lossen. De magistraat keurde dit advies echter op 8 augustus reeds af. Tenslotte besloot de Domeinraad op 25 augustus 1735 de personele quotisatie door te laten gaan. De lening zou nu niet f 17.000,— maar f 19.760,— hoog worden en de quotisatie op het geraamde bedrag van burgemeester De Bons, namelijk f 5.822,— worden gesteld.

De invoering van deze belasting ondervond bij de burgerij echter zeer ernstige tegenstand. Reeds binnen zes maanden bespeurde men hevige onrust in de stad. Er kwamen drie anonieme pamfletten uit, die op pijnlijke wijze uiting gaven aan de weerzin der burgerij tegen de nieuwe heffing. Alle drie werden zij in briefvorm geschreven op de volgende wijze:

„Missive geschreven aan een voornaam Engelsch Heer over de zogenoemde noodzakelijkheid van de invordering van eene personeele quotisatie binnen de stad Breda”.²⁸

Het belastinggeld kwam ook zeer moeizaam binnen. Tussen december 1735 en april 1736 betaalden slechts 31 personen en deze behoorden nog grotendeels tot het stadsbestuur. We signaleren 7 Tienraden, 6 schepenen, de griffier, de secretaris, de president en een predikant. De burgerij gaf uiting aan haar weerzin tegen de personele quotisatie in een rekest, dat door niet minder dan 242 personen (waaronder vele katholieken) werd ondertekend.²⁹

Ter opheffing van de conflicten had in 1736 ten stadhuize een elf dagen durende conferentie plaats van afgevaardigden der Tienraden en afgevaardigden van de Magistraat met de Dekens der gilden en andere burgers en ingezetenen. Dit was een zeldzaam geval van inspraak van de burgerij in het bestuur van de stad.³⁰ Namens de Magistraat namen aan de conferentie deel de stadhouder Damius, de president-burgemeester Andries de Bons en de griffier Michgorius. Namens de Tienraden confereerden Adriaan Waalwijk, Cornelis Gijsbertus Knollaerts, Cornelis Provo en Johan van Gronsveld. Tot een eigen standpunt onder de burgerij schijnt die bespreking niet te hebben geleid.

De Tienraden verzochten na deze conferentie aan de magistraat om de personele quotisatie niet te handhaven (9 april 1736), maar in plaats daarvan het corps van de lijkendragers in te stellen. Hun standpunt nam de Magistraat op 12 april 1736 over. Het college schreef aan de prins dat de personele quotisatie „zeer drukkend was”, vooral voor de militaire bewoners. Uit een aantekening van 18 juni 1736 vernemen we, dat ook Dekens en andere regenten van 29 ambachtsgilden bij de Magistraat tegen de heffing hadden geprotesteerd.

De goedkeuring van de prins op het lijkendragersplan dateert van 6 oktober 1736.³¹ Daarop stelde de Magistraat 18 oktober het college aan, namelijk 12 gereformeerden en 8 katholieken. Tot de protestanten behoorde o.a. Pieter Vertolen, Jacobus Roelants, Martinus Tessers. Tot de katholieken P. Gouban, A. Wiltens, A. Deckers en Johan van Ghert. Het ambt van ontvanger der personele quotisatie werd dezelfde dag opgeheven. Adriaan Waalwijk moest de ontvangen gelden teruggeven.

De Magistraat had inmiddels reeds op 18 juni 1736 een reglement op de lijkendragers vastgesteld. Al spoedig kwamen bezwaren van de kant der militairen, die weigerden het tarief der lijkendragers te betalen, zowel voor henzelf als voor hun vrouwen en kinderen. De hierdoor ontstane moeilijkheden leidden tot een deputatie naar Den Haag in februari 1737. Daar spraken de burgemeesters De Bons en Michgorius en de griffier Meyers met de Prins persoonlijk en diens Raden. Zij kregen het advies mede om het reglement op de lijkendragers te schorsen ten aanzien van de militairen.

De Magistraat besloot op 28 februari 1737 dit inderdaad te doen. Van nu af schijnt het korps lijkendragers zijn taak te hebben neergelegd. Ook deze nieuwe bron van inkomsten bleef dus niet doorstromen.

Wat gebeurde er nu dan wel om de nog altijd aanwezige tekorten in de stadskas aan te vullen? Men koos uiteindelijk het meest gunstige en aanvaardbare middel: de verlenging der in 1718 ingevoerde verhoging van het brandemmer- en lantaarngeld. De goedkeuring hierop werd 12 oktober 1737, wederom voor 20 jaar verleend. Ook was toen nog te voorzien in de inmiddels nog opgekomen onvoorziene uitgave van f 6.000,—, voor de kosten der inhuldiging van prins Willem IV als Heer van Breda. Deze was op 13 september 1737 zeer plechtig en feestelijk geschied.³² Het stadsbestuur besloot 15 september 1737 f 6.000,— te lenen, namelijk f 4.000,— op lijfrenten uit de stadsmiddelen en f 2.000,— op het fonds van de 100e penning.

Een zekere rustperiode trad nu in. Wel bleven de algemene landsbelastingen op de stad drukken, zoals de gehate Brabantse landtol. Breda nam in 1740 het initiatief voor een bespreking met Den Bosch en Tilburg over de afkoop van de tol. Deze bespreking had in augustus 1740 in Tilburg plaats. Helaas kon de afkoop geen doorgang vinden.³³ De veertiger jaren verstreken zonder veel ophef op financieel gebied. In 1749 werd eindelijk het fouriersambt opgeheven, waartoe al vroeger het voornemen was geuit.³⁴

In dit jaar kwam ook een nieuw knelpunt naar voren: het achterstallig onderhoud der straten in de binnenstad. Er bleek 1500 roeden

bestrating te repareren te zijn (dus ca. 8 km), waarvoor geen geld ter beschikking was. Er waren 1.500.000 keien nodig, namelijk 1000 keien per roede. Hiervoor moesten $\frac{1}{3}$ of 500.000 nieuwe keien worden gekocht. Deze kostten ca. f 32,— per 1000 =	f 16.000,—
het arbeidsloon à f 4,— per roede =	f 6.000,—

Totaal f 22.000,—

Dit bedrag moest voor de helft worden geput uit de opbrengst van de 100e penning, voor de andere helft uit een verhoging van deze heffing met een nieuwe belasting, het zgn. straatgeld à 4 stuivers per gulden = 20 cent. De helft hiervan diende de eigenaar te betalen, de andere helft de inwoner van het huis. Men zou hiervoor dan in 15 jaar beschikken over een bedrag van $15 \times f 1.640,— = f 24.600,—$.

Dit door de Magistraat geopperde plan vond echter geen instemming bij de Tienraden, die het in een vergadering op 20 januari 1749 afwezen. Hierna dacht men uitsluitend aan herstel der bestrating aan de beide zijden van de Haven. Door het laden en lossen van goederen op de schepen moet het wegdek hier extra te lijden hebben gehad. De kostenberekening had nu betrekking op 1166 roeden, waartoe 116.600 keien nodig waren. Hiervoor werden $\frac{1}{3}$ of 38.866 nieuwe keien genomen, die werden berekend op f 28,— per 1.000 =	f 10.864,—
het arbeidsloon à f 4,— per roede =	f 4.564,—
5.000 keien =	f 1.508,—
380 roeden repareren =	f 140,—

Totaal f 17.076,—³⁵

Pas in 1751 werd de financiering van deze openbare werken definitief geregeld. Nadat de Magistraat op 2 april 1750 had besloten de kaspositie van de stad aan Tienraden voor te leggen ging op 29 oktober een commissie uit zijn midden met dit college praten. De Tienraden stelden 8 december een remonstrantie op, waarin zij vaststelden, dat er nog f 16.306,— in kas was. Volgens hen moest deze som eerst opgebruikt worden, alvorens de heffing van zwaardere lasten te overwegen. De raadsheer Reigersman uit de Domeinraad moest eraan te pas komen om het geschil te vereffenen. Tot slot werd 1 augustus 1751 ge-

deeltelijk voor het plan van het afgelopen jaar gekozen: een straatgeld bestaande uit de heffing van twee stuivers op elke gulden van de 100e penning. Dit zou f 840,— per jaar opbrengen. De ontvanger van de 100e penning Knollaert werd tevens ontvanger van het nieuwe straatgeld.

In hetzelfde jaar ontstond wrijving met de Domeinraad over het afhoren van de stadsrekening door een lid van die raad. De Magistraat meende, dat nooit iemand buiten Breda zich met de controle der rekening had bemoeid. De Domeinraad stelde dat dit vroeger wel degelijk was gebeurd en eiste nu dat bij het afhoren der rekening telkens een van hun leden tegenwoordig zou zijn en dat deze de rekening mede zou ondertekenen. De Raad schreef hierover 26 mei 1750 aan het stadsbestuur en haalde als bewijs voor de hierin bestaande traditie stedelijke resolutiën van 23 januari 1662 en 9 februari 1669 aan. De maatregel werd als een al te ernstige ingreep op de stedelijke zelfstandigheid ervaren, zodat de Magistraat ernstig protesteerde en wel bij Prins Willem IV zelf. Zij betoogden in een brief dd. 21 juni 1750, dat de stad altijd zowel de criminele als de middelbare jurisdictie had bezeten en dat dergelijke competenties het toezicht op de stadsfinanciën door de Domeinraad uitsloten. Deze brief ontving de Domeinraad om advies. Diens voorstel was nu, om in de archieven van de stad en van zijn eigen griffie eerst alle retro-acta na te zien. De raadsheer Schimmelpenninck, die 30 juni 1750 naar de tiendverpachting in Breda zou gaan, moest visie van oudere stukken krijgen. Hij keerde in Den Haag terug met bewijsplaatsen uit de oudste twee delen der acten magistraal, die echter, voor zover thans nog na te gaan, geen directe aanwijzingen voor de afhoringsbevoegdheid van de Heer opleverden. Niettemin gaf de Prins persoonlijk gehoor aan het advies van de Domeinraad, dat de gewenste financiële invloed moest uitgeoefend worden. Er zou dus voortaan een raadsheer bij de afhoring der stadsrekening aanwezig zijn. Voor het eerst geschiedde dit op 17 oktober 1750 met de stadsrekening over 1746—1747.³⁶

Het stadsbestuur bleef vanuit de burgerij blijkbaar kritiek op zijn financieel beleid ondervinden. In juni 1751 werd op het stadhuis een pasquill of schotschrift gevonden, dat beledigend was voor de stad. De

auteur of verspreider is niet gevonden. Wel hebben alle leden van het stadsbestuur onder ede moeten verklaren, dat zij niets met dit pamflet te maken hadden. De heren Knollaert en Schoorn weigerden dit echter te doen. Het blijkt niet dat de schulldigen ooit zijn gevonden.³⁷

De totale stadsschuld bedroeg in 1752 f 478.200,—, vermoedelijk een hoog bedrag voor die tijd. Het zal niet alleen alle op obligaties opgenomen gelden hebben omvat, maar ook gelden, die waren verkregen door uitgifte van rentebrieven met onaflosbaar karakter, die de verkrijger een steeds doorlopende jaarlijkse opbrengst garanderen.³⁸

Alle in het verleden verrichte financiële manipulaties hadden inmiddels nog niet tot een evenwichtige kaspositie van de stad geleid. De voornaamste oorzaak van het kennelijk verval van Breda lag nog altijd in de economische sfeer: de zware druk van de grote Brabantse Landtol en in de opbloei van de handel op het platteland. Deze laatste faktor werd in een resolutie van 1 oktober 1753 genoemd: „het onfeylbaer middel van deeser Stadts verval”. Alleen als de Brabantse tol werd verpacht in plaats van gecollecteerd en de plattelandsnering werd verijdeld, zou de negotie te Breda herleven, aldus werd in dat jaar gesteld. Voor de verlichting van de „stadskassa” werd op die dag besloten tot de volgende maatregelen:

1. De kapiteinsplaatsen der zes borgercompagnieën worden voortaan op recognitie vergeven en niet meer voor een som ineens verkocht. Dit gold niet voor de tamboersplaatsen, die de stad wèl zou verkopen. De vaandels der compagnieën moesten bij beschadiging door de stad worden betaald. De recognities voor de compagnieën bedroegen:

compagnie van J. F. van Vechelen	f 400,—
compagnie van Jacob Kuypers	f 350,—
compagnie van Corn. Gijsb. Knollaert	f 300,—
compagnie van Johan van Gronsvelt	f 250,—
compagnie van Johan van Erfrenten	f 250,—
compagnie van Jacobus van Vechelen	f 250,—

Totaal f 1800,—

2. De jaarlijkse maaltijden van het stadsbestuur met de Tienraden

zouden vervallen. Tot dusver werden deze gehouden op 10 oktober en op de verjaardag van de Prins.

Naar aanleiding van een in mei van dit jaar voorgevallen conflict over de compagnie van kapitein Provo werd op dezelfde dag de benoeming van de kapiteins geregeld. Bij vacature zouden deze op voordracht van de borger krijgsraad door de Magistraat benoemd worden uit de leden van de Magistraat of uit de gequalificeerdste burgers der stad. De benoeming geschiedde slechts voor twee jaar en telkens voor niet meer dan drie (van de zes) compagnieën.

Nog op een andere manier trachtte men geld uit te sparen of te verkrijgen, door namelijk het toezicht op de openbare werken in eigen hand te nemen. Daartoe zou — dit werd eveneens op 1 oktober 1753 besloten — de stad in vier wijken verdeeld worden. Over elke wijk werden twee commissarissen uit de Magistraat benoemd, die de defecten elke twee weken aan de burgemeesters moesten opgeven. Voortaan zouden niet alleen alle werken (gebouwen) publiek aanbesteed worden, maar ook het onderhoud van de straten, dit laatste voor tien jaar. Alle stadsslameurs (straatmakers e.d.) moesten worden ontslagen. Een deel van de timmerlieden mocht in dienst blijven.

De ontvanger van de 100e penning moest een meer exacte inningsmethode gaan beoefenen. Spoedige afwerking diende te geschieden van de rekening van de ambtgelden, de 100e penning e.d. De lijfrenten moesten worden omgezet in losrenten.³⁹

Over de financiële toestand en het economisch verval had in deze jaren geregeld correspondentie met de Domeinraad plaats. Deze verlangde 22 februari 1754 dat de stad zou opgeven „welke commercie en grosserijen ten platte lande, een uur gaans inden omtrek van deeze stad geleegen, worden geëxerceerd, in wat soorten van waeren deselve bestaan en tzederd welke tijd dezelve aldaar ge-erigeerd zijn geworden”.⁴⁰ Helaas ontbreekt het antwoord in de archieven.

Hetzelfde jaar bracht opnieuw een begroting voor het onderhoud der stadsstraten, die ditmaal op f 22.578,— uitkwam. Besloten werd de som niet in de stadsrekening te brengen, maar in de rekening van het straatgeld. De concessie tot de heffing van deze belasting was inmiddels voor 25 jaar verleend.

Op het einde van het jaar 1750 werd een nadere maatregel getroffen in een bespreking met de raadsheer De Beaufort. Deze bestond uit een heffing van een belasting m.i.v. 1 januari 1755 op de van buiten ingevoerde gedestilleerde wateren en wijnen t.b.v. de aalmoezeniersarmen, teneinde „den desolaaten staat der financiën van gemelde armenskas” te verbeteren. De heffing zou bedragen: $\frac{1}{4}$ stuiver op elke kan gedestilleerd water en $\frac{1}{8}$ stuiver op elke kan wijn die doorgevoerd wordt of hier in de stad wordt geconsumeerd. In verband hiermede zou de armenskas voortaan door twee rentmeesters worden beheerd, namelijk één uit de roomse gemeenten en één namens de gereformeerde kerk. Kinderen van criminele gevangenen en landlopers, die in het tuchthuis werden opgesloten, werden geplaatst in het armkinderhuis. De kosten moesten door de aalmoezeniers worden betaald. Deze kosten dienden voortaan over het hele land van Breda te worden omgeslagen via een repartitie.⁴¹

Het volgend jaar bleek de stadsschuld nog even hoog als in 1752 te zijn: f 478.200,—. We vernemen nu dat de rentelast hiervan f 15.625,— bedroeg. Op 27 november 1755 blijkt toch weer een nieuwe geldlening van f 5.000,— à f 6.000,— nodig. De Domeinraad bleef actief in het leveren van middelen tot sanering. In 1755 werd nog een nieuwe lijst van recognities voor stadsambten goedgekeurd.⁴² Het jaar daarop bracht een nieuwe bron van inkomsten, namelijk de pacht (admodiatie) van de bank van lening, een instituut dat de Heer van Breda toebehoorde. De stad mocht deze 10 jaar lang exploiteren tegen een recognitie aan de Domeinraad van f 300,— per jaar. Tevoren was de bank aan particulieren verpacht geweest.⁴³

In de gegeven, nog altijd benarde omstandigheden was het in 1756 nodig om het verhoogde brandemmer- en lantaarngeld te continueren voor 20 jaar.⁴⁴ Dit was echter niet genoeg. Na een voorstel van de raadsheer Boemer gaf een octrooi dd. 4 maart 1757 het recht om zes jaar lang nieuwe belastingen te heffen: de 96e penning (= $1\frac{1}{24}\%$) op alle geslachte dieren (het beestiaal) en 8 stuiver op elke hoed kolen. Verder is er nog sprake van 4 stuiver per anker wijn, te Breda gekocht en geconsumeerd en 11 stuiver per anker wijn die van elders kwam, alsmede van een accijns op turf. De impost op de kolen werd

14 augustus 1757 weer afgeschaft. Deze belastingen waren noodzakelijk, omdat er sinds enige tijd geen ambten meer vrij kwamen, en er weinig belangstelling voor het poorterschap was. De meeste lijfrentetrekkingen bleven lang in leven. Ook het issue- en daaldergeld leverde weinig op.⁴⁵

Naast de zware belastingdruk, die de stad zelf uitoefende, werden de belastingen die van landswege werden geheven, wel extra zwaar gevoeld. Die druk leidde niet alleen in Breda, maar ook in de Baronie in 1764 tot een memorie tegen de heffing van de impost op de zeep door de Raad van State. Deze bedroeg 12 stuivers op elke ton zeep, te Breda gezoden, welke heffing door de Raad van State werd opgelegd. De stad vond dat die belasting strekte tot „ruïne van de negotie”. Het blijkt niet duidelijk uit onze bronnen wat hierop door het Land is beslist.

In deze penibele situatie was er ook bijna geen geld om de gebouwen der stad te onderhouden. Toch moest in 1766 de gevel van het stadhuis dringend worden vernieuwd. Het bedrag werd gevonden door een plaats van borger kapitein, tot dan op jaarlijkse recognitie vergeven, voor een som ineens te verkopen. Prins Willem V, die dit jaar als Heer van Breda werd ingehuldigd, moest verder nog de bekende curialiteit ontvangen. Deze bedroeg thans voor de stad f 12.000,— en voor de baronie f 24.000,—. De financiering van eerstgenoemd bedrag kon geschieden door f 4.000,— uit de stadskas te nemen en f 8.000,— te lenen op het fonds der stadsambten. Aldus stelde de Magistraat voor aan de Tienraden.

De algemene financiële toestand leidde dit jaar echter nog tot de volgende maatregelen:

1. Reductie der renten op alle geleende kapitalen.
2. Overbrengen der batige sloten van het straatgeld en ambtgeld in de stadsrekening.
3. Verkoop der ambten i.p.v. heffing van een jaarlijkse recognitie (dus intrekken van de maatregel van 1753).
4. Opnieuw de tot 1763 geheven 96e penning op het beestiaal invoeren t.b.v. de aalmoezeniers.
5. Aanstelling van een vaste rentmeester van de aalmoezeniers.

De heffing sub 4 werd bij octrooi dd. 16 januari 1767 toegestaan.⁴⁶ Verder hield dit stuk nog de toestemming in om de impost op de wijn voor de tappers en particulieren te verhogen en (weer) 8 stuiver op iedere hoed steenkool te heffen. De impost op de wijn werd in 1767 als ongemotiveerd ervaren, zodat er al spoedig over afschaffing werd gedacht.

Deze nieuwe (of gecontinueerde) bron van inkomsten nam niet de behoefte weg aan kapitaalswerving van grotere omvang. In 1768 werd op het „beestiaal” de som van f 10.000,— geleend tegen 3½% rente. Ondanks deze maatregel ging het de stad nog steeds slecht, omdat bleek dat één der burgemeesters fraude had gepleegd. Het was Samuel van Huls, buitenburgemeester van 1754—1766 en schout van Ginneken en Bavel, die een tekort van f 10.000,— bleek te hebben in zijn rekening over het jaar 1764—1765.⁴⁷ Het deficit werd in eerste instantie gedelgd door overgave van obligaties (15 oktober 1767). In mei 1768 kwam het echter tot een lening voor dit bedrag bij de geldschieder Boaz in Den Haag. Na een publieke verkoop van alle bezittingen schijnt de schuld van Van Huls tenslotte geheel te zijn gedelgd.

Men sukkelde verder. In 1768 en 1773 werd weer reductie van de rente toegepast. In laatstgenoemd jaar ging een verlaging van 3% op 2½% niet vlug genoeg. Men zou eerst de rente van particulieren verlagen, daarna die van de Godshuizen.⁴⁸

Geen wonder, dat bij dit nogal zorgelijk verloop een enorm gebouw als de Grote Kerk, zo kostbaar in onderhoud, ook al weinig aandacht kon krijgen. De kerk moest bestaan van inkomsten van begrafenissen, grafrechten, kerkelijke diensten en een reeks renten, pachten en huren. De opbrengst hiervan stond echter niet in verhouding tot de enorme onderhoudskosten. De kerk was rond 1540 voltooid en inmiddels dus al meer dan 200 jaar oud. Na de blikseminslag van 1694 had slechts bij de toren een echte vernieuwing plaats gevonden.

In 1769 bleek een bedrag van f 125.000,— nodig voor delging van schuld en reparaties. Financiële hulpbronnen zouden kunnen bestaan uit een bijdrage van het kantoor van de geestelijke goederen, bijdragen van het gemene land en van de tiendheffers. Bij onderzoek bleek echter, dat de laatste twee afvielen. Wel was het mogelijk voortaan de rechten

op het begraven en de zitplaatsen te ontvangen, die de koster tot dusver in eigen zak had gestoken. Maar die revenuën waren geenszins toereikend. Zodoende werd gedacht aan een tontiniaire negotiatie, zoals onlangs was afgesloten door het Nieuwe Diakonie Huis in Haarlem. De tontine was een soort lijfrente bij overleving op gezelschappen van verschillende personen. Verder richtte het stadsbestuur zijn oog op „zeeker berigt concernerende St. Janskerk te 's-Hertogenbosch”, waarvoor blijkbaar veel geld nodig was wegens ernstig verval.

Op 29 januari 1770 besloot men inderdaad te mikken op een geldlening à *f* 125.000,—. Een concept-leningsplan werd aan een financieel expert, zekere Johan van der Hey te Amsterdam, ter beoordeling voorgelegd. De bestemming van het tontineproject werd op dezelfde dag vastgesteld als volgt:

schulden van de kerk	<i>f</i> 88.534,—
reparatie of vernieuwing van versleten dood- of baarkleden	<i>f</i> 1.466,—

De kerk had dus nodig *f* 90.000,—

De lening bleef echter op *f* 125.000,— gehandhaafd, zodat *f* 35.000,— zou overblijven. Dit overschot zou worden aangewend voor sanering der aalmoezeniersfinanciën. De jaarlijkse onderhoudskosten van de kerk werden *f* 1.647,— begroot. Wij vernemen tenslotte nog van het plan om meteen *f* 47.650,— van de oude kerkschulden af te lossen.⁴⁹

Het heeft lang geduurd eer de tontiniaire negotiatie werd volgeboekt. Terwijl de lening nog geenszins voltekend was werd 26 september 1771 de reparatie van de Grote Toren aanbesteed aan Jacobus van Rethy voor *f* 15.600,—. Bij de uitvoering van dit werk bleek het nodig de plansiergoten boven de hoogste omgang te vernieuwen. Om de lening sneller voltekend te krijgen namen de stad en het armbestuur in februari 1772 zelf portieën, namelijk 14 in de 4e klasse en 11 in de 5e klasse.

Ook na dit ingrijpend financieringsmiddel bleef de stad bedacht op verdere vermindering van lasten. De rente van de *f* 40.000,—, door de stad in de loop van vele jaren van het Arme Weeshuis geleend,

moest in 1773 van 3% op 2½% verminderd worden. In 1776 werd de in 1750 aangevangen heffing van 2 stuivers op de gulden van de 100e penning weer voor 25 jaar verlengd.⁵⁰ De laatste belasting, die onder het oud regime werd ingevoerd, was wellicht het mijn- en gelaggeld, een heffing op het afmijnen en bieden bij publieke verkopen. Prins Willem V verleende in 1779 hiervoor octrooi. Deze belasting heeft een lang leven gehad. In 1852 bestond nog het fonds van het mijn- en gelaggeld, dat toen voor f 1900,— aan obligaties bezat.⁵¹

Besluiten we dit opstel met een momentopname uit het jaar 1782. We beschikken dan over vele financiële gegevens, die vervat zijn in een remonstrantie van het stadsbestuur aan de Domeinraad. In de jaren 1772—1781 had de stad aan inkomsten ontvangen:

	f 345.471,—
waarvan leningen	f 61.800,—
Rest	f 283.671,—
De uitgaven bedroegen	f 393.037,—
Afgeloste leningen	f 54.800,—
Rest	f 338.237,—
Af: inkomsten	f 283.671,—
Nadelig saldo	f 54.566,—
In totaal was in die periode geleend	f 124.000,—
Afgelost	f 106.680,—
Schuldrestant	f 17.320,—

Dit geld was ondermeer opgenomen voor het herstel van de Grote Toren, de gevel van de Vleeshal, subsidie aan de kerk van Markendaal, de herbouw van het Tuchthuis, de gevel van het in 1721 verkochte doch in 1725 teruggekochte Liggend Hert,⁵² de aankoop van een tuin, het verleggen van een kadijk en het oprichten van een fabriek voor arme lieden.^{52a} De totale stadsschuld beliep in 1782 nog f 407.054,—, waarvan uitstond à 2½% f 359.954,—, à 3% f 47.100,—.

De totale renten beliepen per jaar f 10.411,—. Als oorzaken

van die grote schuld gaf het stadsbestuur ook nu weer aan het verval van koophandel en nering onder de inwoners. Deze had plaats gehad door allerlei ontwikkelingen. Men noemde het verlanden van de rivier De Mark, het verlopen der negotie op Luik en Maastricht door aanleg van wegen en kanalen in Brabant, het kleine en weinig opulente garnizoen, het verval van de lakenfabrieken en het verloop van de bierbrouwerijen. Vroeger waren er wel 80 bierbrouwers geweest, thans slechts 12, waarvan maar 4 enige betekenis hadden.

Als middel tot herstel werd primair genoemd het graven van een kanaal van Terheijden naar Moerdijk. Verder: het leggen van een Steenweg op Antwerpen, het verbod van lakennering ten plattelande en de uitbreiding van het garnizoen. Ook het geliefde middel van 1721 kwam weer naar voren: verkoop van stadsambten die tot dusver niet verkocht waren. Deze waren: concierge van het stadhuis, portier van de drie poorten, boomsluiters, organist en voorlezer van de Grote en Kleine Kerk, koster van de Waalse kerk en rentmeester van het Gasthuis.⁵³

Het is niet geheel duidelijk geworden welke van deze maatregelen zijn uitgevoerd. Wel weten we van serieuze plannen om een weg naar Antwerpen aan te leggen over Ulvenhout, Strijbeek en Hoogstraten. Het plan daartoe berust nog in het stadsarchief.⁵⁴ De uitvoering stuitte op weerstand bij de Staten van Brabant en de Graaf van Hoogstraten.

De situatie in 1795 was weinig meer rooskleurig dan die in 1782. Zoals de financiën der republiek bij de Franse inval „gedelabreerd” werden aangetroffen, zo ook waren de geldmiddelen der stad Breda bij het aanbreeken van een nieuwe tijd danig ontredderd.

Wij hebben in dit opstel getracht de financiële toestand van Breda in de 18e eeuw te schetsen. Daarbij hebben wij ons veelal beperkt tot de enge sector van het stedelijk budget en de stedelijke schuldenlast. Sociale en economische factoren, die de stad in financieel opzicht beïnvloedden, hebben we slechts terloops aangeroerd. We vertrouwen echter dat — nu de toestand van de stadskas in een hopelijk beter licht is komen te staan — het anderen gemakkelijker zal vallen de werking der de zoëven genoemde factoren te bestuderen.

AANTEKENINGEN

- ¹ J. G. van Dillen, Van rijkdom en regenten ('s-Gravenhage, 1970), 439; Th. Jorissen, „De republiek in de eerste helft der 18e eeuw”, *Historische Bladen* (5e druk; Haarlem, 1912).
- ² GAB, Coll. Havermans 4, fol. 39.
- ³ GAB, Stadsarchief no. 1678.
- ⁴ ARAG, N.D. 1080, fol. 223; 1093 fol. 812.
- ⁵ G. G. van der Hoeven, *Geschiedenis der vesting Breda* (Breda, 1868); Resolutiën der Staten-Generaal (RGP no. 71), 146-147; 602.
- ⁶ ARAG, N.D. 1080, fol. 315; Th. M. Roest van Limburg, *Het kasteel van Breda* (Schiedam, 1904), 179 deelt op gezag van Reigersman mede, dat Breda f 125.000,— aan de bouw had bijgedragen, in ruil waarvoor de Baron de honderdste penning voor altijd had afgestaan. Deze voorstelling van zaken is niet geheel juist. Zie A. Reigersman, „Chronologisch overzicht der geschiedenis van Breda”, in J. F. Corstens, *Bredaniana* CI. Zie voor de desbetreffende obligaties in GAB, R Breda 548, fol. 55 e.v.; 206-218v; R Breda 549, fol. 50-55; 198-201 enz.
- ⁷ GAB, Stadsarchief no. 347, rekening over de jaren 1698—1706.
- ⁸ GAB, Stadsrekening jaar 1699, fol. 60r.
- ⁹ GAB, Stadsarchief no. 22, p. 5 en 13; stadsrek. jaar 1670 fol. 104v; Stadsarchief no. 21, p. 188.
- ¹⁰ GAB, Stadsarchief no. 1802 (rekeningen 1708—1721); no. 34, fol. 2 en 12v; quitanties in no. 1792 a 2.
- ¹¹ In 1716 was al een bezuinigingsplan van 37 punten opgesteld, dat o.a. inhield het opheffen van ambten, het intrekken van de turf van de scherprechter, van de nieuwjarsgiften van de klerken van de griffie en de secretarie e.d.
- ¹² De hierna volgende gegevens werden, tenzij anders vermeld, ontleend aan GAB, Stadsarchief no. 2246, Uittreksels uit de notulen van de magistraat 1663—1793 door de secretaris der stad A. Oukoop (begin 19e eeuw). — Het hier bedoelde „horlogie” is mogelijk het exemplaar, dat zich thans bevindt in Kasteel-Museum Sypsteyn te Loosdrecht.
- ¹³ GAB, stadsrekening jaar 1718, fol. 51 e.v.
- ¹⁴ ARAG, N.D. 1081, fol. 402, 421, 727; 1083, fol. 329, 330; M. A. M. Nauwelaerts, *De oude Latijnse school van Breda* ('s-Hertogenbosch, 1945), 97; stadsarchief no. 2246, fol. 30 en 36.
- ¹⁵ Stadsarchief no. 1999 o 6.
- ¹⁶ Stadsarchief no. 41, fol. 125; ARAG, N.D. 1081, fol. 454-456v.
- ¹⁷ Stadsarchief no. 1803—1842.
- ¹⁸ Stadsarchief no. 41, fol. 228-230v.
- ¹⁹ Stadsarchief no. 44, fol. 148v; no. 47, fol. 195.
- ²⁰ J. H. van Heurn, *Historie der Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch* III (Utrecht, 1777), 457-458; IV (Utrecht, 1778), 3, 16.
- ²¹ Stadsarchief no. 47, fol. 160v.
- ²² Stadsarchief no. 47, fol. 196.
- ²³ Stadsarchief no. 48, fol. 88 en 95 (notulen dd. 26 en 29 juli 1734).
- ²⁴ Stadsarchief no. 48, fol. 130 (notulen dd. 23 augustus 1734); ARAG, Nass. dom. vervolg, 2e supplement no. 44.
- ²⁵ *Geschiedenis van Breda. De Middeleeuwen* (Tilburg, 1952), 203.
- ²⁶ Stadsarchief no. 48, fol. 95-108v.
- ²⁷ Stadsarchief no. 2246, fol. 80v. Casuspositie en advies in no. 722 ff.
- ²⁸ Zie notulen 2 februari 1736. Het is niet gelukt deze pamfletten terug te vin-

- den. Zij berusten niet in het stadsarchief en evenmin in een aantal bekende Nederlandse bibliotheken.
- ²⁹ Stadsarchief no. 25, fol. 172v en 179.
- ³⁰ Stadsarchief no. 1999 o 8. In 1740 protesteerde de magistraat bij de Prins tegen de hoge verteringen, die tijdens deze besprekingen waren gedaan.
- ³¹ Stadsarchief no. 51, fol. 7v, 12v.
- ³² Th. E. van Goor, *Beschrijving der stad en lande van Breda* ('s-Gravenhage, 1744), 194.
- ³³ F. E. M. Vercauteren, „Breda als handelsstad in het midden der 18e eeuw”, *Jaarboek Oranjeboom XI* (1958), 73.
- ³⁴ Resolutie dd. 10 oktober 1749.
- ³⁵ ARAG, N.D. 1081, fol. 850.
- ³⁶ ARAG, N.D. 1081, fol. 809, 813, 815, 826.
- ³⁷ GAB, stadsarchief no. 66, fol. 284, 288v, 309v.
- ³⁸ Resolutie dd. 18 december 1752.
- ³⁹ GAB, Stadsarchief no. 70, fol. 249-274.
- ⁴⁰ *ibidem*, fol. 352.
- ⁴¹ Stadsarchief no. 71, fol. 59v.
- ⁴² Stadsarchief no. 2246, fol. 83v. In 1755 werd een legger van verbandbrieven ten laste van de gemene fondsen, de 100e penning, de ambten en het straatgeld aangelegd, welke tot 1863 heeft dienst gedaan. Zie stadsarchief no. 1978a.
- ⁴³ Resolutie dd. 26 september 1757.
- ⁴⁴ ARAG, N.D. 1082, fol. 1014.
- ⁴⁵ *ibidem*, fol. 1024.
- ⁴⁶ Stadsarchief, privileges no. 66.
- ⁴⁷ GAB, R Breda 229-5 (processtukken); L. Merkelbach en A. Hallema, *Geschiedenis der gemeente Ginneken en Bavel* (Utrecht, 1941), 357. Van Huls werd in in Ravenstein gearresteerd.
- ⁴⁸ Stadsarchief no. 75, fol. 7 (resolutie dd. 30 januari 1768) en no. 77, fol. 97v. (resolutie dd. 15 oktober 1773).
- ⁴⁹ Stadsarchief no. 2246, fol. 120-123.
- ⁵⁰ ARAG, N.D. 1082, fol. 1269—1270.
- ⁵¹ Stadsarchief, privileges no. 67; raadsnotulen 2 juni 1852 sub F.
- ⁵² Dit rechts naast het huidige stadhuis gelegen patriciërshuis was in 1680 door de stad aangekocht. Een deel ervan werd toen als muziekkamer verhuurd. In 1721 werd het huis uit geldnood publiek verkocht voor f 2800,—, aan Marinus van Gils, die het doorverkocht aan zekere Michgorius. Van diens zoon, de griffier mr. Johan Michgorius, kocht de stad het in 1725 voor f 2750,— terug. Van 1737—1749 woonde er de schout van Ginneken en Bavel, Abraham Santvoort. — zie GA Breda, afd. I-2, no. 1558, akte no. 2 en J. F. Corstens, *Bredaniana I* (1895—1896), II en III.
- ^{52a} A. Hallema, „Het Bredase Tuchthuis in de eerste helft der 18e eeuw”, in *Jaarboek Oranjeboom XII* (1959), 70.
- ⁵³ Stadsarchief no. 284, uitgaande brief dd. 19 juni 1783.
- ⁵⁴ Stadsarchief no. 1945-345; reproductie in Topografisch-Historische atlas no. 1963-282